

A NAGYCSALÁD ÉS JOGSZOKÁSAI

MARTOSON.

1939 tavaszától 1943 nyaráig bezáróan ötízben végeztem néprajzi gyűjtőmunkát a komárommegyei Martoson. Együttes időtartama mintegy negyven nap volt. A kutatómunka egyes részletered- menyének kidolgozását közzé is tettem: «A társaságban végzett munkák Martosom (Népr. Ért. 1940. 3.), «Egy palóc házasságelőtti szokásról» (Ethnogr. 1941 3—4.) és «A női ruházódás Martoson» (Népr. Ért. 1942. 2.) című tanulmányaimban. Az elsőben a községben szokásos közösen végzett munkák leírását, azok technológiai, szociológiai és rítusbeli elemeinek táblázatokba foglalását adtam; a másodikban egy sajátos szokás leírását és összehasonlító elemzését; a harmadikban a női viselet részletes feltárását, a vonatkozó magyar és európai darabokkal való összehasonlítását közöltem, végül a gyűjtött és részben közölt anyag alapján megkíséreltem a martosi népi kultúrát elhelyezni a középeurópai, közelebbről pannóniai kultúrájában.

Mostani tanulmányom anyagát, mely a község társadalmi és gazdasági életének alapját, strukturális vázát kívánja magában foglalni, 1939 óta állandóan gyűjtöttem. Bár a gyűjtésre fordított idő meglehetősen hosszú volt, jól tudom, anyagom mégis hiányos. A hiányokat, ha nem menti is, talán magyarázza az a körülmény, hogy a szakirodalomban ez az első kísérlet, mely ilyenirányú anyag gyűjtését és feldolgozását foglalja magában.¹

Talán mondanunk is felesleges, hogy mind a nagycsalád, mind pedig jogszokásai körébe tartozó hagyományok gyűjtésé-

¹ *Papp László*: Kiskunhalas népi jogélete, Budapest, 1941 című munkájával, anyagát illetően helyenként megegyezik az enyém, problematikánk és célkitűzéseink azonban alapjukban eltérnek egymástól, amennyiben őnála a «kiindulás és végcél elsősorban jogászai» (4 lap).

ben és feldolgozásában etimológiai és csak etimológiai érdekű szempontok vezettek. A jogtudomány szempontjait nemcsak e téren való járatlanságom, de célkitűzéseim, felállított problémáim alapján is teljességgel figyelmen kívül hagytam.¹

I. Nagycsalád: 1. családi elnevezések, kapcsolatok; 2. család, — nagycsaládélet; 3. korhatárok; 4. házasság, házassági kapcsolatok; 5. vőség; 6. gyermek.

II. Vagyon, tulajdon: 1. családi vagyon; 2. magánvagyon; 3. munka; 4. örökösödés; 5. tulajdonjegyek; 6. közös tulajdon; 7. szellemi tulajdon; 8. talált tárgyak; 9. csere; 10. kölcsön; 11. ajándék; 12. részesedés; 13. adás-vétel, zálog; 14. móringlevél, végrendelet.

III. Büntető jogszokások: 1. lopás, verekedés, gyilkosság, tanúzás, stb.; 2. sértés, szitok, eskü, átok, adott szó, fogadalom; 3. bűn, büntetés, kitagadás, harag, megbékülés.»

A nagycsalád.

I. Családi elnevezések, kapcsolatok.

A *család* szón a martosi szóhasználat azt a kisebb, többnyire vérségi kapcsolatokkal összekötött csoportot érti, mely egy fedél alatt lakik, közösen gazdálkodik és egy kenyeret eszik. Általában beletartoznak a szülők és gyermekeik, ha velük élnek

¹ A mostanában gyakorta idézett (Társadalomtudomány 1943. 3.) Györfy István kezdeményezte népi jogszokásgyűjtő szemináriumában én is részt vettem. Az onnan kiindult Bónis György és a most idézett Papp László vonatkozó munkásságát természetesen a legnagyobb figyelemmel kísérem. E két szerző elsősorban jogi irányú és szemléletű dolgozataiból igyekszem hasznomra fordítani mindazt, ami néprajzi szempontjaim kiegészítésére szolgálhat abban a hitben, hogy egy végső szintézisben a most két irányban haladó, talán nem is annyira gyűjtések, mint inkább feldolgozások, egymás hasznos kiegészítésül fognak szolgálni.

Bár idézett dolgozataimban is felsorolom, itt is megemlítem, hogy a református őslakosságú Martosnak közel ezernégyszáz lakosa van, kik között az egykezes igen elterjedt. Martos ősi primiciális halászfalu, lakossága csaknem tisztán földművelőkből áll, kik az egykor halászó és állattartó lakosok helyébe léptek. Vizsgálódásaim csupán a református őslakosság hagyományaira terjedtek ki s a sokfelől összeverődött újabb katolikus elemet figyelmen kívül hagytam. (Lásd még: Kálmán Béla: Naszvad, Imely, Martos élete a népmozgalmi adatok tükrében. Érsekújvár, 1943.)

² A cikk II. és III. alatt megjelölt részeit folyóiratunk egyik következő számában fogjuk közölni. (A szerkesztők.)

a nagyszülők, esetleg dédszülők; a gyermekek házastársai és ezek gyermekei. A meny, a vő, akit a házhoz hoznak, attól kezdve a családhoz tartozik «akki kimegy a háztú, amhá oda-tartozik ahova ment». Tartozhatnak a családba, ezeken kívül, a szülők vagy nagyszülők magányos, beteges testvérei vagy más közeli rokonai, akiket vagyonukért tartanak és gondoznak.

Használják Martoson a *nagycsalád* kifejezést is, de nem szaknyelvi jelentése szerint: a nagycsalád nagy számú, népes családot, sok gyermeket jelent.

A *família* szót ma nem használják, régiesnek tartják.

Általános a *nemzet*, *nemzetség* és *rokonság* kifejezések használata. Amikor általánosságban beszélnek élő hozzátartozókról, akkor rokonságot mondanak: «meghítta az egész rokonságát»; amikor határozott értelemben szólnak, a felmenőket is beleértve, a nemzetség szót halljuk «az a Zajda nemzetségbű való», «ke milyen nagy nemzetségbű való, osztán így meggyalázná a nemzetségit», «nemzetséges nyavalya köztük az alvás». Különbön a rokonság és nemzetség az apáról és anyáról való hozzátartozókat jelenti az ötödik áig (a fiatalok csak három áig számolnak), ezen felül a nemzetségbe beletartoznak, meghatározatlanul bár, a fölmenők is valamennyien.

A nemzetség és rokonság *ágak*, *ágozatok* szerint kapcsolódik illetve válik el. «A Ballá Jóba nemzetbe a Samu Jóba ágozatbű kerüt asszony», «a harmadik ágozatot is meghítta», «rokon vót ehő az ághó».

Az *ág* bizonyos használatban egyértelmű az unokatestvér jelentésű *unokával*. Tehát akár azt mondják, hogy *harmadik ág* vagy *harmadik unoka*,¹ harmadízig való unokatestvért értenek rajta.

A *faj-t* is használják, de inkább pejoratív értelemben. A felmenőket értik alatta: «olyan vót az összes faj», «fene a fajodba», «ez a faj tíz órára Komárombű meggyün».

A dédapa, nagyöregapa megszólítása: *öregapa*, *öregpapa*, *öregpapám*. Az ilyen öreget nemcsak rokonsága, hanem mindenki, aki csak hozzábeszél, öregapának szólítja.

¹ Erről mondja a Magyar Nyelv (XII: 337), adatunk szerint immár tévesen, hogy ma már csak 'nepos' jelentésben van meg nyelvünkben és 'unokatestvér' (Neffe, Nichte) jelentésben csupán a Codexekben fordul elő.

A dédanyát, nagyszülét *igen, igenszüle, igenszülém* megszólítás illeti; őt is, mint a dédapát, nemcsak a rokonság, hanem minden megszólító igen-nek hívja.

Öregapám, öregpapám, újabban *nagypapa* illeti a nagyapát, a nagyanyát *öregszüle, öregszülém*,

a nagyszülők fitestvére *bácsi, idesbácsi, Györgybácsi*; ennek felesége *ágyomasszony*,

a nagyszülők nőtestvére *néni, idesnési, Örszenési*; ennek férje *sógorbácsi*,

ezek gyerekeit, unokáit, ha idősebbek a megszólítónál, akkor *bátyámnak*, feleségüket *ágyomnak*, illetve *nénémnek*, férjüket *sógoromnak* hívják. Ha fiatalabbak, mint a megszólító, akkor nevükön és tegezve.¹

Apát, anyát *idesapám, idesszülém* szóval szólítanak.

A szülők idősebb fitestvére *idesbátyám, Györgybátyám*, felesége *ágyomasszony, ágyom, ágyvi*, ma *gyángyi*. A szülők idősebb nőtestvére *idesnéném, örszenéném*; ennek férje *sógorbácsi*, ezek gyerekei, ha idősebbek a megszólítónál, akkor *bátyám*, feleségük *ágyom*; illetve *néném*, férjük *sógorom* megszólítást kapják.

Az idősebb fitestvért *idesbátyám* illeti, feleségét *ágyom*. Az idősebb nőtestvért *idesnéném*, férjét pedig *sógorbácsi*.

A dédszülők, nagyszülők és szülők a gyermeket mind *fijamnak, lányomnak*, míg kicsi *kedves ides fijamnak, kedves ides lányomnak* szólítják.

Ezeneken felül ahány áig számontartják a rokonságot, az idősebb vérrokon *bátyám*, illetve *néném*, ezek felesége, illetve férje *ágyom*, azaz *sógorom* ha idősebb vagy egyidejű a megszólítóval; amikor a megszólított fiatalabb, mint a megszólító, akkor nevén illetik tegezve. Az idősebb megszólítottat mind, kivétel nélkül *haj-kével* szólítják ('hallja kend').

A megszólításban apai és anyai ág között nincs különbség.

A házba került meny a férj nagyszüleit *öregapámnak, öregszülémnek* hívja,

¹ Úgy tartják, hogy csak a fiatalabbat lehet tegezni, az idősebb iránti tisztelet megkívánja, hogy *haj hé*-vel illessék. Beszélnek egy öregasszonyról, aki *haj hé*-dezte az Uristent, mert úgy tartotta, hogy olyan öreget már nem szabad tegezni.

férje szüleit *idesapámuram-*, *idesanyámasszonynak*,

férje idősebb fítestvérét a fiatalasszony *öreibbik uramnak*, feleségét *asszonyomnak* hívja,

férje idősebb nőtestvérét asszonyomnak, ennek férjét pedig sógoromnak,

férje fiatalabb fítestvérét *kisebbik uramnak*, ennek feleségét, ha idősebb vagy egyidős volna *asszonyomnak*, ha fiatalabb, akkor *te-nek*; ennek férjét sógornak hívja,

férje testvéreinek gyerekeit mind tegezi a menyecske;

férje oldalági rokonait, első, második, harmadik, sokszor negyedik ágon való unokatestvéreit is a menyecske úgy szólítja, mint férje testvéreit: tehát ha idősebbek, akkor *öreibbik uramnak*, feleségüket *asszonyomnak*, ha fiatalabbak, akkor *kisebbik uramnak*, feleségüket *asszonyomnak* vagy *te-nek*. A többi idősebb vagy egykorú nőrokon a férj oldaláról mind *asszonyom*, férjük pedig *sógor*; a férfi rokon sógor, feleségük *asszonyom*. Gyermeküket mind tegezi a menyecske.

Menyecske az urát *haj he*-vel szólítja, ha róla beszél *az én'ram*, az viszont tegezi őt és háta mögött *az én asszonyom-ként* emlegeti.

A férj szülei, nagyszülei a menyét nevéről szólítják, ha többen volnának azonos nevűek a családban, akkor vezeték nevét is megmondják: *te Jóba Örzse*, *te Balla Örzse*. Ha róla szólnak: *a mi menyünk*, *a mi menyecskénk*.

A férj idősebb testvérei és rokonai tegeznek a menyecskét, a fiatalabbak vagy egyidősek *ángyomnak*, illetve *asszonyomnak* hívják.

A férj minden számontartott rokonának a gyereke, ha fiatalabb a menyecskénél *ángyomnak* hívja őt,

A vő felesége nagyszüleit úgy szólítja, mint a meny az uráéit: *öregapám*, *öregszülém*.

A vő a felesége szüleit: *apámuramnak* és *anyámasszony-nak* hívja,

felesége idősebbik fítestvérét sógoromnak, feleségét *sógor-asszonynak*,

idősebb nőtestvérét sógorasszonynak, férjét sógoromnak,

felesége fiatalabb fítestvérét *te* sógornak, ennek feleségét *te sógorasszonynak*,

felesége fiatalabb nőtestvérét *te sógorasszonynak*, férjét pedig *te sógornak* vagy *sógoromnak* hívja;

felesége testvéreinek gyerekeit a *vő*, ha fiatalok, tegezi és nevükön szólítja. Van olyan is, kiváltképp régebben, aki azoknak is megmondta a *kis sógort* vagy *te öcskőst*.

Különben a *vőnek* minden rokona *sógor*, illetve *sógorasszony*.

Az asszony szülei, nagyszülei a *vőt* *fijamnak* szólítják. Régebben, ha kicsit idősebb volt, akkor *haj ke vejem-mel* illeték.

A *vőt* a sógorok és sógorasszonyok mind visszasógorozzák magázva vagy tegezve, aszerint, hogy idősebb vagy fiatalabb a megszólítónál.

A nászok magázódnak, ha addig tegeződtek volna is: *haj ki nászuram*, *haj ke nászasszonyom* megszólítás járja közöttük.

A mostoha gyerek, úgy hallották, hogy régebben *haj ke most'hámnak* hívta mostoháját. Most már csak *idesapám-idesanyámat* mond; ezt azonban csak akkor, ha a mostoha megérdemli, vagyis jól bánik vele. Ha nem bánik jól, akkor úgy szólítja, mint a *vő* vagy a meny az ipát illetve napát (apám-uram, anyámasszony). A mostoha különben az egész rokonságot úgy szólítja, mintha *vő* vagy meny volna.

A féltestvérek, ha kicsinyen kerülnek össze, akkor tegeznek és nevükről hívják egymást. De ha már idősebbek, akkor *sógort*, illetve *ángyit* mondanak egymásnak. Ha igen nagy volna a korkülönbség és jó viszonyban volnának, akkor *néném* és *bátyám* járja.

A vérrokonsági kapcsolatokat harmadízig minden esetben, az öregek azonban még ötödízig tartják. Az ötödízig való rokonnok rokonsági kötelességüknek nagybetegség, szerencsétlenség és halál esetében tesznek eleget látogatásukkal. Általános szokás, hogy lakodalomba lehetőleg minden rokont meghívni harmadízig; azelőtt (a századfordulón) mind az öt ágat meghívták.

Közeli rokonnak a szülők, nagyszülők és testvérek számítanak. Ezek a fenti alkalmakon kívül keresztelekőn is ott vannak; bajban nemcsak látogatnak, hanem segítenek is; ugyanígy a kisebb-nagyobb munkálatokban elsőrendű kötelességük egymás irányában, hogy hívásra segítségül menjenek. A beteget nem csupán látogatják, hanem gondoskodnak ellátásáról is. Rende-

sen a szülők testvéreit is ilyen közléről való rokonnak tartják. Közeli és távoli rokonnak egyaránt kötelessége, hogy a halott rokont megfelelő ruhával lássa el. Ha valamelyik rokon olyan «trehány» lett volna, hogy nem gondoskodott magának előre halálra valóról, akkor úgy adnak össze mindent, mert az egész rokonság szégyene volna, ha hiányosan felöltözve temetnének el közülök valakit.

A házassággal történő kapcsolat a rokonságot tulajdonképpen csak magával a mennyel, illetve vövel gazdagítja. Legújabbban rokonnak számítják ezek szüleit, nagyszüleit és testvéreit is, azonban még a múlt század második felében ezeket inkább csak barátoknak tekintették. A menyét magát is attól kezdve tartották a családhoz tartozónak, hogy első gyermeke megszületett. A meny, vő, mikor bekerül a családba, csókkal üdvözlí az új rokonokat: az esküvőről hazajövet az új rokonság az ajtóban fogadja a menyasszonyt, aki kezefog mindegyikkel, megcsókolja őket és rokonsági kapcsolatuk alapján ezeket mondja: «engedje az Isten, hogy jó, szófogadó menyé, ánya, stb. lehessen». Ha valakit véletlenül nem csókolna meg, az számonkéri: «hát engem é se fogacc rokonnak?» Ezen az üdvözlésen kívül a pár napos asszonyt az ura elviszi sorra közléről való rokonaihoz: nagyszüleihez, testvéreihez és komáihoz bemutatni. Ugyanígy, ha az új asszonnak megszületik az első gyermeke, hat hét múltán azzal is elmegy, sokszor az ura kíséretében, a rokonokhoz, férje rokonaihoz bemutatkozni. A vő és meny, de már a vő- és menyjelölt is, eljár dolgozni a leendő após házához. Hívás nélkül járnak (ha nem élnének együtt) amikor csak idejük engedi, életük végéig.

A házassággal történt rokonsági kapcsolatot nem bontja fel semmi, sem a különélés, sem a megözvegyülés, sem a törvényes elválás, «a rokonságot nem mondják vissza».

A tej testvérséget nem ismerik. Bár mindenkinek kötelessége megszoptatni a más gyermekét, nem szeretik, ha a gyerek soktól szopik, mert akkor «szerelmesebb» lesz. A közös szopás, de egyáltalán maga a szopás nem jelent semmit. Egy esetről tudnak csak, amikor egy fiúgyerek anyja ellenére akart nőszülni s a veszekedések közben az anya egyszer azt mondta oda fiának, «fizesd meg a tej árát, azt sem mondom, hogy a gyerekem vagy».

A vérszerinti és a házassággal történő rokonsági kapcsolatokon kívül igen nagy a jelentősége a műrokonságnak, az úgynevezett komaságnak. A koma Martoson előbbrevaló, mint a rokon; bajban, örömben őt hívják először, minden rokon csak utána következik. A komákat a gyermekhez (most tíz, tizenkét párt, a századfordulón öt-hat párt) a fiatal szülők jó pajtásaikból választják. Minden gyermeknek ugyanazok a keresztszülei a családban. A komákat a bába kéri fel; lehetőleg házásokat vagy olyanokat egy párba, akiket szeretnének összeházasítani. A komaasszonyok «kifőzik» a gyermekágyast, enni hordanak neki, hat hétig felváltva. Komái minőségükből a gyerekekkel semmi kötelezettségük nincsen, nem adnak neki sem születésekor, sem később ajándékot, ellenben elvárják, hogy lakodal-mukba őket hívják meg elsőül. A komaság egymás között, a szülők között inkább kötelez; együtt járnak munkára nádat vágni, fát vágni, vesznek közösen nagyobb gazdasági szerszá-mot, például vetőgépet; az asszonyok közösen mosnak, és így tovább. A komák, ha addig tegeződtek volna is *haj ke komám-uram, haj ke komaasszony-nak* szólítják egymást (csak legújabban maradnak meg a tegeződő viszonyban). A komaság kiterjed a tulajdonképpeni komák apjára-anyjára, ipára-napára is, akik a komáknak *haj ké öregkomám* lesznek. A keresztyerek *kereszt-apámat és keresztanyámat* mond, neki viszont *keresztfiam* vagy *keresztlyányom* jár. Ha a bába tartotta keresztvíz alá a gyereket, akkor az is a gyerek keresztyánya lett.

A másik, ennél sokkal kisebb jelentőségű műrokonság a fogadott keresztapa-, illetve keresztanyaság. Keresztszülőket keresztelőkön fogadnak olyan idegenek, akik szeretik egymást és mindenáron valamilyen kapcsolatba akarnak kerülni egymással. A komafogadás szertartásának a bába a lelke; azok, akik komája akarnak lenni a másiknak, megállnak előtte és engedje az Isten, hogy jó keresztlánya (-fia) lehessen, úton-útfélen tiszteljük, becsüljük egymást» szóval kérik fel erre. A felszólított ugyanígy felel vissza, «engedje az Isten, hogy jó keresztanyja lehessen, úton-útfélen tisztelj ük-becsül j ük egymást» Kezefognak és ezután keresztfiam, keresztlyányom, keresztanyám, illetve keresztapám megszólítás járja majd közöttük. A fogadott komaság nem tréfás kapcsolat, komolyan veszik,

de semmire sem kötelez. Ilyen kapcsolatba harmadízig való rokonok például akkor léphetnek, ha nem tartanak a rokonságot. Általában azonban idegenek dolga. (A gyűjtőt is meghívták egy keresztlőre, mert többen szerették volna keresztlányul fogadni. Miután ez nem történhetett meg, egy adatközlő minden arravaló alkalom nélkül szólította fel erre s azóta keresztlányom, illetve keresztanyám megszólítás járja közöttük.)

Összeállítjuk, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a jellegzetesebb rokonsági megszólításokat:

apa, apám, papám a dédapa, nagyapa, apa megszólítása; csupán az apa édes, a nagyapa és dédapa öreg jelzöt kapnak. (A szláv eredetű *déd* szót — MNy XVIII: 30 — nem ismerik, nagy öregapa a helyi megfelelője);

szüle, szülém illeti az anyát, nagyanyát, dédanyát. Az anya édes, a nagyanya öreg, a dédanya igen jelzöt kap;

bácsi, bátyám, édesbácsi illeti a nagyszülők, szülők fitestvérét, valamint a megszólító idősebb fitestvérét;

néni, néném, édesnéni a nagyszülők, szülők nőtestvérét, valamint az idősebb édes nőtestvért,

sógor a neve a nagyszülők, szülők, testvérek és valamennyi számontartott vérszerinti nőrokon férjének, ezeken kívül a feleség minden fitestvérenek. A nagyszülők, szülők szerinti ilyen kapcsolatban a sógorbácsi variáns használatos. Sógor illeti az olyan mostohatestvért is, akivel a megszólító későn került össze és nincsen is jó viszonyban; *ángyi, ángyom, gyángyi* illeti a nagyszülők, szülők fitestvérenek és valamennyi számontartott vérszerinti férfirokonnak feleségét, így a testvérekét is. A későn összekerült, nem jó viszonyban élő mostohatestvérek is így szólítják egymást; *örebbik uram, kisebbik uram* illeti a férj fitestvéreit és unokatestvéreit negyedízig;

asszonyom a neve a férj idősebb nőtestvérenek és a férj testvérei feleségének és valamennyi számontartott vérint való férfirokonna feleségének;

fiam, lányom, édes fiam, édeslányom a gyermek, az unoka és a dédunoka is mind. (Figyelemre méltó, hogy a szláv eredetű unoka szavunk — MNy. XVIII: 30 — ilyen értelemben Martoson egyáltalán nem használatos.)

A rokonsági kapcsolatokat szinte minden esetben körülírással fejezik ki. Ha valakiről szólnak, előbb azon nevének illetik, amilyen neki a megszólítótól kijár s azután írják körül, hogy milyen alapon kapja ezt a megszólítást. Például «az ánygom, István bátyám felesége», «asszonyom, S. M. örebbik uramnak felesége» és így tovább. Különösképpen körülírják a rokonságot a gyermeknek.

Mindenkinek három neve van: egy keresztnéve, egy családneve és egy megkülönböztető neve, mely utóbbit második családnévnek vehetjük. A keresztnévet az elsőszülött apai nagyszülei után kapja, a szülők nevét a másodszületett viseli. A többi gyerek névadása már nincsen hagyományhoz kötve. A keresztnév használatának módja változik viselőjének korával; a néven hivatalos formájában akkortól kezdve szólítják csupán, hogy házasságkötés útján teljeskorúságot ért el, addig azonban becézve használják. Például a gyermek Feri, a házas Ferenc, illetve Julcsi, Julis.

Sok a községben a rokonnevű család. Szokás szerint a megkülönböztető neveket utcák, sorok, egyszóval a lakóhely után; valamilyen testi tulajdonság után; idegenből ideszakadt anya vezetékneve után adják vagy pedig csúfolódásképpen szavajárás, betegség, vagy viselt dolgok után. Ilyenek: Fősőrosi Varga Mihály, templommelléki György János, közti Endrédi János; kis Varga János, nagy Varga Mihály; Cseh Kontás János, Pinke György Mihály; pocik Varga János, csibe György János (anyjuk szavajárása volt: kis pocikom, stb.). A használatos ilyen ragadvány és csúfolódó nevek csaknem mindegyikét meg tudják fejteni, három nemzedéknél nem néz egyik sem nagyobb múltra vissza, sőt ezen a három nemzedéken belül is állandó változásnak vannak kitéve. Van tehát család, mely nagyapjáról, van, aki apjáról viseli a nevet, de van olyan is, aki maga szerezte. Kevés az olyan, amelyik a dédapáról, dédanyáról származnék. E ragadványnevek használatára jellemző, hogy kiszorítják a rendes vezetékneveket annyira, hogy közönséges használatkor, azokat nem is mondják. Tehát: Közi Julcsa a közti Endrédiék lánya, Csibe Jancsi a György János fia.

2. Család-, nagy családélet.

Kísérleti falunkban ma három család él úgynevezett nagycsaládban, ők úgy mondják, hogy *együtt vannak, egy karra dogodnak, egy kenyéren vannak*. Ismerkedjünk meg az egyik ilyen nagycsalád berendezkedésével:

Az apa *Ü. Tót András* maga is nagycsaládban született 1878-ban. Apja, anyja részaratásból és napszámos munkából élt. Egy lakóházuk volt első és hátsó szobával és négy kis kertjük a község belterületén. *Ü. Tót András*, mint legidősebb, akinek el kellett mennie a háztól és amúgyis gyenge testalkatú fiúgyerek, ipart tanult Komáromban, suszterséget. A mestersége mellett azonban minden gazdasági munkában részt vett s csak akkor suszterkedett, amikor más dolga nem volt. 1904-ben együtt házasodott egyik öccsével, testvéreket vettek el. Az öregebb menyecske bútora, ládája került az első helyre, az tartott igényt az első ágyra, — a szülők ugyanis visszahúzódtak a hátsó szobába s az elsőn a két asszony osztozott. Az öregebb menyecske söprött, takarított, segített az anyósnak a főzésben; a fiatalabb fát, vizet hordott, söprögetett az udvaron. Mikor reggel a házimunkát elvégezték, együtt mentek a fiatalasszonyok a határba dolgozni, ahova apósuk küldte őket; a házat azalatt az anyós látta el. Az asszonyok azonban nem fértek össze, ahogy a gyerekek születtek egyre inkább veszekedtek, így *Ü. Tót András* elhatározta, hogy megválakoznak, megkülönböznek. Apjától megkapta az egyik kertet, hogy arra építsen házat magának és a szülők arra az időre, amíg az elkészül, átadták neki a hátsó házat, hogy abban éljen külön kenyéren. Megválakozáskor a meglevő élelmet elosztották háromfelé (az öregek dupla részt kaptak mindből, mert volt otthon még egy lány), így a lisztet, zsírt, babot, krumplit, húst, szóval mindent, ami csak volt. Ezentúl a maguk kenyerén éltek, bár egy fedél alatt 1907—1908-ig. Ekkorra mégépítette a kerten házat és odaköltözött családostól. Három gyermekük született, két fiú és egy lány. Részaratásból és suszterségből éltek, gyarapodtak; idővel földet bérelhettek, ahogy nőttek a gyerekek, azok is nagy segítséget jelentettek. 1931-ben két fiuk egyszerre házasodik. Az asszonyok hoznak sublótokat, párnákat, kendő-

ket a rúdra, tele lesz az addig eléggé üres lakás. Az idősebb menyecske bútora kerül előre, ő alszik az első ágyban, a szülők visszahúzódnak a hátulsó házba. A díspárnákat (a két menyecskéét) egymás fölé rakják a menyezetig, a rúdravaló kendőket is két sorban egymás fölött, de úgy, hogy mindegyiké lássék. Mielőtt az asszonyok jöttek volna, a lányt férjhez adják, mert «baj lett volna a ruha végett», ugyanis a lányt mindig öltöztetni kell s a menyecske 'duzzogna', hogy annak vettek valamit, neki pedig nem, «ha lyán van a menyecske alatt, akkó baj van». Az idősebb menyecske van benn a házban, az takarít, segít az anyósnak a főzésnél; a fiatalabb hord be fát, vizet, feji a tehenet. A reggeli házimunka elvégzése után együtt mennek a határba dolgozni. A kisgyerekeket az öregasszony gondozza, neveli, küldi iskolába.

A férjek közül felváltva két-három hetenkint alszik az egyik az istállóban, a másik pedig a házban.

Az egyik menyecske árvalány volt és hozott magával négy hold földet. Ezt a család árendába vette tőle és a fizetett pénzből az asszony kifizette terheit. Közben két gyermeke született, míg a másik asszonnak egy sem. Nem árendálják többé a földet (nincsen már rajta semmi teher), hanem a közösré megy annak minden haszna, — a gyerekek miatt.

A házban benn a gazdasszony parancsol, ő osztja ki, hogy melyik asszony mikor és mit csináljon. Dologidőben maga nem igen veszi őket igénybe, ő végez el otthon helyettük is mindent, hogy minél többet dolgozhassanak a határban. A határbeli munkákban viszont az após parancsol, úgy azonban, hogy előbb mindent megbeszél fiaival. Az asszonyok ellenmondás nélkül engedelmeskednek a szülőknek, ezen felül a fiatalabb asszony engedelmességgel tartozik az idősebb menyecskének. A ház pénze a gazdasszonynál, az öregasszonynál van (lásd hátrább). Ő ad belőle a férjnek, fiaknak dohányra, kocsmára. A fiatalasszonyoknak ő veszi meg azt a ruhát, ami leszakad róluk a dologban. Mivel nagyon jó asszony, szereti menyéit, nem önkényesen vásárol nekik, hanem elhívja éppen azt a menyét, amelyiknek valamit venni akar, nézze meg ő is, válassza ő ki. A férfiaknak is ő vásárol mindent. A gazdaság dolgát az apa, a gazda intézi. Ő veszi bérbe a földeket mindannyiuk számára,

ő cseréli az állatokat, adja el a gabonát. Amióta a fiak megnőttek, mindent szépen megbeszél velük.

Gyakrabban van szó közöttük a megválakozásról. Akadály a ennek az, hogyha széjjelmennének, akkor mindent el kellene osztani háromfelé; most van három lovuk, de ha elosztóznak, egynek csak egy lesz, «így rakáson ami van nagy, de szertedobáva kicsi lesz». Mégsem akarnak mindvégig együtt maradni. Most az idősebb fiú háborúban van, ha hazajön, az dönt majd. Hívják feleségéhez, illetve annak szüleihez vőnek, mert az is egy lány; hívják első (meghalt) felesége szülei is, hogy menjen hozzájuk feleségestől, mert gazdák és egyedül vannak. Ha rokkantan jön haza, akkor nem megy sehova, maradhat otthon a jussában. Ha megválakoznak, akkor elosztanak ők is mindent háromfelé. Elosztják az ételmet oly módon, hogy a két gyermekes testvérnek két részt juttatnak, vagyis ha az apa 1 kg zsírt kapna, azoknak 2 kg-ot adnának.

Az itt ismertetett életforma, mint említettem, ma csak három családban van meg. Más házaknál csak egy fiatal házaspár lakik. Ennek két oka van: az egyik az, hogy nincs is több gyerek, mert a község egykés, a másik pedig a szokás maga. A ma élő legöregebbek emlékezése szerint, sohasem élt az egész falu minden családja olyan nagycsaládban, ahol két vagy több fiatal élt együtt, hanem mintegy a fele háznál csak egy fiatal pár élt az öregekkel.

A legidősebb fiúnak el kellett menni a háztól vőnek, hogy a fiatal maradhasson otthon és nősülhessen haza. Mint Tót A. esetében is láttuk, ő mint legidősebb figyerek mesterséget ment el tanulni. Ez azonban nem volt általános szokás, mert a mesterség űzését ma is igen lenézik. Az együtt élő család az emlékezés szerint nem maradt együtt csak addig, amíg az unokák növekedtek, nem tudnak róla, hogy előfordult volna, hogy az unokákat a nagycsaládból házassítsák ki. Mikorra a gyerekek olyan idősök lettek, hogy házasságukra gondolni lehetett, a család megválakozott, megkülönözött. Azok, akik megkülönöztek ugyanabban a házban maradtak; ha lehetett, egyik család az első, másik a hátsó házba ment széjjel; ha ilyenek nem lettek volna, megtoldották a házat hosszában egy szobányi, konyhányi, kamrányi épülettel. Ha a telek engedte, akkor öt lakás is épült

egy hosszában, egy fedél alatt. A századfordulón még akárhány ilyen épület volt, melyben mind közelről való rokonok laktak. Ha a telek alakja nem engedte volna meg, hogy hosszában nyújsák az épületet a különváló házlakóknak, akkor keresztben osztották azt meg s az új házat a régivel párhuzamosan, de annak hátat fordítva építették fel. Az udvar, istállók, pelyvások használata megmaradt sokszor mindvégig közösnek, csak a sertés számára készített ki-ki külön ólat magának.

Amíg a család egy kenyéren volt, addig ha volt kis szoba, hátsó ház, az öregek abban rendezkedtek be lakásra és a fiatalok lakhattak a nagy szobában. Ha azonban ilyen nem lett volna, akkor mind egy szobában laktak úgy, hogy az első ágy az öreget illette, utánuk a korban idősebb házaspár következett; a legfiatalabbnak az ágya pedig az ajtó mögött állott. A család étkezésekkor az asztal körül ilyenformán helyezkedik el: az utcai ablakkal szemben egyes széken ül a gazda. Balkezénél, az udvar felőli ablak alatt, a pad szélén ül a fiatalabb fia, utána az asztalszög felé felesége és gyerekei. Az apa másik kezénél, az utca felőli ablak alatt ül az idősebb fi, tőle befelé felesége és gyerekei. Napszámos vagy cselédféle, ha van, az idősebb fi oldalán, attól befelé ül. Ha van legény figyerek, az az asztal még szabad, az ajtóra néző oldalán ül egyes széken, ugyanitt állnak a lányok is. Ha az öregasszony nem restell leülni, itt szorítanak neki széken helyet; különben a rend az, hogy a gazdasszony nem étkezik az asztalnál, csak felhordja az ételt és a maradékot a konyhában a tűzhely falának dőlve fogyassza el. Ha sok férfi van a háznál, például több a napszámos, akkor a nők átadják nekik helyüket s maguk a tűzhelyre (kemence padja) vagy az ágy elé ülnek.

A múlt század vége óta szembetűnő, nagymértékben keresztülvitt egykéziség a házban és a családban a legidősebb férfitag a *törzs*, a *gazda* volt az úr. Neki mindenki engedelmességgel tartozott. A dorgáláson kívül alkalmazhatott testi fenytéket is felnőtt fiaival, sőt menyeeivel szemben is. Nála volt a gazdaság pénze. Ő képviselte a családot kifelé, járt el minden dologban a hatóságoknál, ő vásározott, szerezte be a szükséges holmit és adta el a felesleget. Gazdái méltósága mentesítette az udvar, méginkább a határbeli dolgok elvégzése alól akkor,

amikor fiai már felnőttek és el tudták végezni helyette. Méltósága ruházatán is meglátszott: a családban csak neki volt subája, míg a fiak szürben jártak és ködmönben; a díszes ezüst gombok, míg kora megengedte viselésüket, az ő ruháján ékeskedtek, a fiakat egyszerűbb illette. — Ahogy fiai nőttek, hatalmából egyre jobban engedett. A felnőtt házas fiak munkatársak lettek s a végzendő munkát, vásárlást, eladást fokozatosan velük beszélte meg, sőt maga előregedvén, fokozatosan át is adta ezeket a legidősebb fiának (ki vele élt), úgy azonban, hogy a végső döntést minden esetben magának tartotta fenn. Az is előfordult, hogy nem egy fiára, hanem valamennyi vele élő ruházta a hatalmat úgy, hogy azok «közösbe parancsótak», de mindent az öreg tudtával és beleegyezésével, úgy, hogy a szellemi irányítás haláláig az ő kezében maradt. A gazda ő volt mindaddig, míg koporsóját ki nem vitték a házból. Hatalma a vagyon felett nem volt olyan korlátlan, mint a család tagjai felett, nem prédálhatta el a juszt, ami rászállt, hanem kötelessége volt annak megtartásáról, ha lehet gyarapításáról is gondoskodni. Minden gazdának kötelessége volt a vagyont úgy forgatni, hogy lányait rendesen kiházasiíhassa, fiainak pedig lehetőleg valamit, ha mást nem, egy-egy kertet hagyhasson.

A gazda mellett felesége a *gazdasszony*. Az ő, egyke előtti hatalma kisebb volt a mostaninál. Gazdasszonyi mivoltának csúcspontja, szimbóluma a főzés, ő látja el élelemmel a családot, gondoskodik róla, hogy mindegyiknek egyenlően elegendő jusson, ő ruházza a család minden tagját, gondoskodik a ruhánakvaló előállításáról és ő ejti meg a vásárlásokat minden családtag számára. A ház belső rendjének fenntartása is az ő dolga, övé az udvar, a kert is. A családi perpatvarokat neki kell elsimítani «azé van a gazdasszonynak a bőköténye, hogy awá mindent betakarjon». A tej- és baromfihaszonból külön kasszája van, de ha valami vásárlásra a gazdaság számára gyűjtögetnek, akkor azt is oda kell adnia. Különben ebből ad alkalmankint a fiaknak, vőnek költőpénzt. Az újabb egykés időben szerepe megnövekedett, mert nem csak az egész pénzt ő kezeli, hanem hangja is a gazdáé fölé emelkedett. A gazdasszony rendezkedik menyeeivel; azok élete a házban az ő természetétől függ. Zsörtőlódó, követelódzó gazdasszony pokollá teszi menyee életét;

a jó gazdasszony azonban kedvez menyeknek is, nemcsak gyerekeit neveli szeretettel. Mert az unokákat mindig az öregasszony *neveli*. Ha előregszik és a munkára tehetetlenné válik, maga mellé rendeli legidősebb menyét s azzal végezteti a munkát, míg maga csak parancsol.

Teljes jogú tagjai a nagycsaládnak a fiak akkor lesznek, amikor felnövekedvén megházasodnak. Attól kezdve, hogy munkájuk haszonra van, beleszólhatnak a ház dolgaiba. Az apa legtöbb esetben meghallgatja őket, bár ha nem venné figyelembe, amit mondanak, akkor is engedelmeskedniök kellene. Nemcsak az apának, illetve gazdának tartoznak engedelmességgel, hanem egymás között is a fiatalabb az idősebbnek. Különben a fiak közt a legritkább esetben van súrlódás, ők mindig egy akarattal vannak; végzik a munkát, amit a gazda rájuk osztott. A kényesebb állattal, a lóval, az idősebb van, ugyancsak ő végzi a nagyobb testi erőt, ügyességet kívánó munkát is, míg vannak munkálatok, amiket a gazda magának tart fenn, így a vetést, kazal-, boglyarakást, metszést a szőlőben.

A lányok, menyek, vők nem teljes jogú tagjai a családnak, szintúgy a gyerekek. Beleszólásuk semmibe sincs. A lány otthon mosáson, takarításon kívül, más házimunkát nem végez. Főzéshez semmit sem ért. Nem egy asszony él, aki ötven éves és csak most tanul kenyeret sütni, mert anyósa előbb nem engedte, így van a lúgzással és a baromfiültetéssel, kerti veteményezéssel is. A lányok java idejüket varrással töltik; fonnak is, dolgoznak a kenderrel és végzik a határbeli munkát. A menyeknek is csak az a dolga, mint a lányoknak. Ha nagyon fiatal a meny, akkor egy egész évig kímélik, had erősödjék, alig-alig végeztetnek vele valami könnyebb munkát; csak varrogat és öltözködik. Amikor munkába lehet fogni, akkor az anyós megszabja, hogy mikor mit végezzen. A fiatalabb szokott az udvaron lenni, fát, vizet behordani, fejni a tehenet, ha a keze alá szokott, megetetni a malacokat, baromfit. Az idősebb ugyanekkor takarít, mosogat s a gazdasszonynak a főzéshez mindent a keze alá ad. Ha van határbeli munka, akkor a menyecskék csak mosogatnak s fejk a tehenet, ha hozzájuk szokott; a többi munkát mind a gazdasszony végzi. — Mind a lányok, mind a menyek engedelmeskedni tartoznak a gazdának, gazdasszonynak, az idősebb

fiaknak és egymás között is az idősebbnek. Az idősebb iránti tiszteletadás nemcsak a megszólításban van meg, hanem az egyes családtagok viselkedésében is.

A házhoz tartozó beteges, elöregedett rokonok azt a munkát végzik, amit bírnak, sokszor ugyan ennél többet is. Megkapják érte több-kevesebb ennalójukat (ők nem vehetnek a tálból, nekik úgy oszatanak, mint a gyerekeknek), ruhájukat; semmibe bele nem szólhatnak. A kemence padján húzzák meg magukat pihenőre.

A család az apa halála után rendszeren nem válikozik meg. Ha előbb nem mentek volna széjjel, a gazda halála erre nem ad okot. Ilyenkor az anya, a gazdasszony lesz a gazda is, aki a fiakkal mindent megtárgyal, de úgy, hogy az ő döntése nélkül érdemesebb dolgot nem intézhetnek el. A nagycsalád az ő halálával sem szűnik meg, a legidősebb férfitag lép helyébe, ki ezután mint gazda maga parancsol.

Ha a nagycsalád korán megválakozik, ennek mindig az asszonyok összeférhetetlensége az oka. Valamennyi megkérdezett korán megkülönbözött család ezt mondta okul, — magyarul azonban hozzátették, hogy a csökkent szülői tekintély miatt. Úgy hallották «a régi öregektől», hogy az ő idejükben az asszonyoknak nem volt szavuk, nem veszekedhettek.

A megválakozott nagycsaládban csakúgy osztozkodnak, mint egyebütt. Itt csupán az a megjegyezni való, hogyha lenne különvagyon, akkor fejek száma szerint történik az osztás, ha nincs, akkor az osztozkodó fiak száma szerint.

3. Korhatárok.

Kisfijú-nak mondják a fiúgyereket, amíg iskolás. *Suhancár gyerek* akkor lesz, amikor ágendáz, konfirmál. Eddig libát, bárányt őrizgetett, küldözték fáért, vízért, boltba, vagy ebéddel a határba. 13—14 éves gyereket visznek, rendes körülmények között kapálni, de úgy, hogy nem kap egész sort, mint a felnőttek, csak félsort. Különben továbbra is az állattal marad, kacsát, libát, malacot, tehenet, ökröt őriz. 16—17 éves *legénysorba* kerülő fiút már tanítgatnak kaszálni. Általában a gyerek munkába szoktatása a család körülményeitől függ. Azt tartják,

hogy nem jó korán dologra fogni, «mert akkor idő előtt megfájulnak a csontjai». Aki teheti, kíméli is a gyereket és csak 16—17 éves korában fogja dologra, sőt ma olyan legény is van — 17 éves korától *legíny* a legény, akit csak 20 éves korában fogtak be, úgy kíméltek. Ha korán meghal a fiú apja, akkor már 14 éves korától haszonra van a munkája, a lóval is ő bánik és 20 éves korára akár vethet is. Ahol él az apa, ott van úgy, hogy csak 40—50 éves korára jut a vetéshez a fiúgyerek. Akkor lesz *ember* a legényből, amikor megházasodik. A fiatal házast *fijatalembernek*, *fijatal ház-as*-nak mondják. A további években attól függ, hogy «hugyan tartja magát», hány gyereke van, korábban-e vagy későbben jut a *félidős ember* korba; 40 éve körül szokott általában odajutni. A 60 éves ember már *öregember*, *vinember*.

A leánygyermek ágendázásig *kislyán*, azontúl *eladó*, *nagy lyán*. A kisleány, csakúgy, mint a kisfiú libát, kacsát, malacot őriz, fát, vizet hord a konyhára. Nyolc éves kisleány már takarít; adnak orsót is a kezébe, hogy tanuljon fonni. A tíz éves már odaáll a teknő mellé mosni. Haszonra mosása, fonása csak azután lesz, hogy ágendázott. 13—14 éves már megy kapálni fél-sorba, mint a fiúgyerek. 14 éves már markot szed és kötelet terít. Ha nagyon kímélik, akkor az első renddel teríti a kötelet, a másodikkal szedi a markot. Tizenhat éves korától már minden női munkát végezhet. Mikor az eladó férjhez megy, *menyecske* lesz és az is marad, míg *fehérbe jár* (i. m. Népr. Ért. 1942. 2.), 30—32 éves koráig; *öregszik* amíg pirosba jár, 30—38 éves koráig; *félidős asszony*, amikor *barnába jár*, — azt mondják rá, hogy «no e is megöregszik má»; a 60—65 éves «má megvénüt» *öregasszon*.

A gyereket a kora következtében beállt változásra figyelmeztetik a felnőttek. Az ágendázott kisleány elé kötnek egy körtényt, mikor fürdik a Nyitrában, a fiúk maguk takarják magukat kezükkel. Ha a kislány még együtt hemperegne a fiúkkal, rászólna az idegen is, «má ágendáztá, osztán még mindig nem szígyelled magad». Az anyjától is egyre gyakrabban hallja a kislány «nem szabad így csinyányi, mer meglátnak». A kisfiút a dologra jobban kell biztatni «kedves írjam, mos má dógozzá, má legín vagy, má nem vagy ám kisgyerek». Ha idegenek tétlenül látnak nagyobbacska gyereket, nem hagyják szó nélkül, «mé nem megy ez má dógoznyi».

4. Házasság, házassági kapcsolatok.

A községben nem lehet semmiféle házassági tilalom nyomára akadni. Első unokatestvérek házasságára mondják ugyan egyesek «rokonok, nos nem szígyelnek esszefekünni», «még a kutyával is jobban esszefekhetek vóna, mint egymással», de azért az első unokatestvérek házasságkötése régebben is előfordult, napjainkra pedig még gyakoribb lett, mert egyre nagyobb fontosságot kap a vagyon és a vagyon érdekében kötött házasság. Nem házassági akadály a betegség és a férfi tehetlensége sem.

Az Ethnographia 1941. 3—4. számában megjelent «Egy palóc házasságelőtti szokásról» című tanulmányomban vázoltam a házasságelőtti életet, párválasztást. Itt, hivatkozva erre a cikkre, eredményeiből csupán annyit ismételk, hogy a párválasztásnál mindenképpen törekednek arra, hogy a fiatalok vonzalma és a szülők akarata összhangba kerüljön. Természetesen emellett előfordulnak olyan esetek is, amikor «hozzáverik» a lányt valakihez, de nem ez az általános, szokásszerű. A gyermekek eljegyzését nem ismerik, arra azonban számos példa van, hogy a fiatalokat egymásnak nevelik egészen kicsi koruktól kezdve.

Úgy is nevezik őket, hogy *szeretők*. Egy ma három éves kislány és nyolc éves kisfiú is ilyen szeretők. A szülők így beszélnek róluk a gyermekeknek maguknak is. A fiú szülei azt szokták mondani a kislánynak, hogy majd sütőlapáton átrántják őt a fiúcskához. A nemi élet megkezdésének alsó határa ugyanis a nemi érés kifejlődése. Különben, mint mondják a «vír hordozza». Legfiatalabb a 13 éves lány, akiről tudomásuk van és a 15 éves fiú. A házasságkötés egyházi és polgári formáságainak nem tulajdonítanak nagy fontosságot — mint most idézett cikkemből is kitűnt, sokkal inkább a szülők és a közösség beleegyezésének; ettől kezdve a nemi élet is elejét veheti, a fiatalok járnak segíteni egymás szüleihez, mint majd a házasélet alatt is tenni fogják és csupán a közösségtől megkívánt korhatár betöltését, a legény katonai szolgálatának elmúltát várják be a hivatalos aktus megtartásáig. Az elmondottakból is következik, hogy a lánytól

érintetlenséget nem kívánnak, sőt az sem akadálya a házasságnak, ha volna már természetes gyereke. A testi épség, egészség, sőt napjainkban csupán a vagyon a legfontosabb követelmény. «A vagyon legkönnyebben férjöl ad, meg kiházásít». Hogy a házasságkötés hatósági aktusainak milyen kevés a jelentősége, arra jó példa a következő: legény és leány nagyon szerette egymást. A szülők is tudtak erről és bele is egyeztek kötendő házasságukba. A legény hirtelen meghalt. Temetésén a lány csakúgy odaállt koporsója fejéhez, mintha közelről való rokon, feleség lett volna (annyi árnyalati különbség volt csupán, hogy a feleség, ha nagyon szerette az urát, rá is borul a koporsóra, ezt esetünkben a lány nem tette meg). Általában két-három év korkülönbséget tartanak szükségesnek házastársak között, bár van példa húsz éves korkülönbségre is.

Rendes körülmények között martosi legény martosi lányt vesz feleségül. Idegenből csak második házasság esetén nősülnek. A lánykérés jellemző mozzanata, amikor a kérő násznagy, az igent mondott lánynak megfogja a kezét és utána nyomban a legényhez megy, akinek ugyancsak megfogja a kezét, amit úgy mondanak, hogy «viszi a kezét», «átadta a kezét». Régebben a keretést az esketésig követő három szombat este *jegyрэtest* vitt a legény a lánynak, amit ez ugyanolyannal viszonzott. A tulajdonképpeni jegy átadása esküvő előtti napon történik. A menyasszony jegy ajándékát a vőlegényéhez szabják: ha a vőlegény paradésat küld, neki is olyat illik adni viszonzásul. A lakodalomnak magának számunkra említésre legméltóbb fázisa az, amikor a polgári és egyházi esketési szertartás után, az új asszonyt ünnepélyesen bevezetik férje házába, ahol annak minden rokonát csókkal rokonul fogadja. A rokonná fogadás után az új asszonyt a tűzhelyhez vezetik, és csak ezután ültetik asztalhoz. Esküvő után egy hétig az újasszony nem mehet szülei házába, ekkor is csak férjével együtt mehet.

Az igen nagy korkülönbség nem rendes házasságnál adódik, hanem *sororátus* esetében. A sororátus gyakran előfordul napjainkban és megvolt, az emlékezés szerint a múltban is. Leggyakoribb akkor, amikor vő van a háznál s meghal az asszony és van még egy eladó lány. Ezt szinte kivétel nélkül az özvegyen maradt vőnek adják feleségül. De ha a vő nem volna is a lányos

háznál, hanem a maga házánál és meghal a felesége s felesége után maradt volna gyerek is, akkor mindenképpen fiatalabb sógorasszonyát adják feleségül hozzá, mert úgy tartják, hogy az jól bánik testvére gyerekével, ha mindjárt mostohája is.

A sororátusnál még gyakoribb a *levirátus*, napjainkban is. Nemcsak az özvegyen maradt asszonyt veszi el fiatalabb sógora (ha ilyen nem volna, unokatestvére is), hanem az itt maradt menyasszonyt is. *Nagy szeretők* voltak lány és legény. Ki is hirdették már őket háromszor a templomban. A legény hirtelen betegségbe esett és meg is halt. Halála előtt megkérte öccsét, hogy mindenét ráhagyja, csak vegye el a lányt; csakígy megkérte a lány apját is, hogy ne adja oda másnak a lányt, hanem várják meg, míg öccse leszolgálja katonaevét s adják neki. Ez a lány a meghalt legénynek rá is borult a koporsójára, meggyászolta egy évig, mintha felesége lett volna s mikor eljött az ideje, hozzáment öccséhez. — Vöül ment egy férfi a felesége házához. Most már hosszabb ideje katonai szolgálatot teljesít. Távollétében öccse jár az asszony házához és végzi bátyja helyett a munkát. Együtt is él az asszonnal. A szabadságra hazajött férj tudomást szerzett erről, de rendjén valónak találta.

Gyakori a testvérpárok házassága, akkor főleg, amikor jó családkról van szó és mindkét részen szívesen veszik a szorosabb kapcsolatokat. A hagyomány szerint ez a szokás is régi keletű.

Ezekon kívül számos olyan pár él együtt, akik nincsenek megesküdve, de akiknek ezt az együttélését az egész közösség tudomásul veszi és ezzel a tudomásul vétellel hallgatólagosan szentesíti. Ilyenek:

Egy háznál két fitestvér van. Az idősebb annak rendje-módja szerint megnősült. A fiatalabb is ugyanazt az asszonyt szereti, így ketten élnek egy asszonnal. Az asszonynak a fiatalabbtól született gyereke is. A férj ezt tudja, de a gyereket magáénak vállalja, «mert szereti». — Két házas testvér él egy házban. Az öregebb férfinak meghalt a felesége. De nem nősült meg újra, hanem öccsének feleségével él ő is. Az öccs is tud róla, de nem szól ellene.

Arra nem tudnak esetet, hogy az özvegy após elvette volna özvegyen maradt menyét, arra azonban, hogy együtt él vele,

két példa is van. Az egyik napjainkban történik. Az együttélésből gyermek is született, aki a meghalt férj nevét kapta. Az asszonynak törvényes házasságából is van lánya, aki velük él. — Az első világháború alatt is volt egy eset, amikor az özvegy após együtt élt özvegy menyével, ők sem szegyeitek kapcsolatukat, úgy mentek mindenhova párosan, mintha rendes házások lettek volna. — Gyakoribb, hogy az anyós éljen együtt vejével. Ugyancsak a múlt világháború alatt történt, hogy egy anyós, ki még a lánya életében is jóban volt a vejével, annak halála után nyíltan együtt élt vele. Három gyermekük született a házasságból, kiket az asszony meghalt urának nevén hívnak. — Ma is beszélnek anyósról, aki együtt él a vejével, a lánya tudja ezt «nem örül neki», de nem szól ellene.

Ötven évvel ezelőtről emlegetnek egy asszonyt, aki mostoha fiával élt együtt. Több gyermekük is született, akik a férj nevét kapták. — Most egy mostoha apa él együtt tizennégy éves mostohalányával. Gyermekük is lett volna, de «elcsinálták». — Van egy özvegy édesapa, aki özvegy lányával (édes) él együtt.

Akik úgy költöznek össze minden törvényes kapcsolat nélkül, azokra azt mondják «esszeát, mint a zsíratlan kutya». Ilyen ma egy sincs a községben.

A törvény előtt elváltakra, csakúgy, mint azokra, akik külön mentek, azt mondják, hogy *elváltak, özvegyek, vagy szóma özvegyek, özvegy* az is, akinek meghalt a házastársa.

Az özvegyen maradt nőt a család férfitagjai szabad prédának tekintik: idősebbek, fiatalabbak egyaránt próbálkoznak nála, hogy «meliket engedné be». — Az özvegyen maradt férfi nem igen jár asszony után «özvegy ember nem járdogáb, az házasodni akar. Elhívat egy kiszemelt özvegyasszonyt — özvegyember mindig csak özvegyasszonyt vehet el, hacsak nem annyira fiatalon özvegyül meg és olyan rövid házaselet (pár hónapos) után, hogy még legénynek számíthatják, — elhívatja egy rokonához és ott megbeszéli, hogy hozzámenne-e és mennyit móríngoljon neki. Ha nagyon szeretné az asszonyt, akkor sokat ígér és ad is neki.

Első és második házasság között igen nagy különbséget tesznek. «Az elsőre három hétig készülnek, a másodikra egy napig sem». A második házassághoz semmiféle kiruházás nem

kell, az asszony azt viszi magával, amije van. Esküdni is közvasárnapló ruhában mennek. Vannak, akik még a tanúkat sem hívják meg ebédre. Az asszony holmiját sötéttel viszik az ura házához.

5. A vőség.

Vőnek csak azt a férjet nevezik, aki nem maga vitt asszonyt az apja házához, hanem őt vitték oda a lányos házhoz. Ilyenre mondják: «vőt vittek a lánynak», «úgy hoztak ide vőt», «úgy ment oda vőnek», «odanősüt»; ebben az esetben a lány nem ment férjhez, hanem «házasodott». Vőnek a legidősebb fiúgyerek szokott elmenni, árva gyerekek is az a sora, hogy vő legyen. Gazdaházaknál sokszor a szolga veszi el a lányt «észógáta a lányt». Vőt olyan lányos házakhoz visznek, ahol egyetlen lány van s azt nem akarják kiadni; ahol meghalt az apa és kicsi még a fiúgyerek, vagy ahonnan a fiúgyerek valamilyen okból kinősül, vagy egyáltalán olyan helyre, ahol nagy a gazdaság, kevés a férfi és kell a munkaerő. A legtöbb helyre tehát szükségből. Éppen ezért szegény gyereket visznek oda «nem gazdaggyerek kell ide, hanem vő». Egy apa így biztatja a lányát «ne menj férjhez lányom, vőt hozunk ide, te lesz az úr, te parancsúsz». A szegény gyerekek, aki vőnek megy el, sokszor esküvőre való ruhája sincsen, csak az, amit a testén hord; a lány családja vesz neki mindent, hogy ne szégyenkezzék miatta. Minden helyen igen rendszeren öltöztetik a vőt, oda is hívják enni az asztalhoz, «csak amikor evésre kerül a sor, akkor kezdik szidni, hogy elmenjen a kedve az evéstől». Harminc évi vőség után most akasztotta fel magát egy ember, mert nem tudott beletörődni sorsába: ezt nem engedték a feleségéhez, istállóban kellett aludnia, mialatt az asszonyhoz mások jártak; gyerekeit sem róla nevezték, hanem anyjukról (nem is voltak az Övéi a gyerekek, de szokás szerint az ő nevét kellett volna viselniök). Ha a vőnek nagyon rossz a sora, sokszor szidják, elmegy a háztól éppen úgy, mint a menyecske. Az ilyenért azután rendszeren a felesége megy el visszahívni, esetleg üzennek érte valakitől. Néha azzal édesgetik vissza, hogy íratnak nevére egy darabka földet. Ha a vőnek nem volna is nagyon rossz helyzete, megalázásoknak állandóan ki van téve. Ha bele akarna szólni ipa

munkájába «úr akarna lenni», egy-kettőre megkapja a feleletet: «menj az apádéba, nekem nem parancsúsz». Ha azt találná mondani, hogy kocsin akar menni valahova s befogja a lovakat, «fogd be a lovat, akit apádtú hoztá». A vőnek nincsen semmi pénze, mert amit esetleg napszámban keresne, azt is a «közre» kell adnia. Mikor dohányra, kocsmára kell neki valami, esetenként szól anyósának, vagy még inkább a feleségének, «te, hát nincs dohányom, adjatok».

Az újabb idők változást hoztak a vőségben is. A régebbi szegény vőnek a helyébe egykés gazdafiak lépnek. A gazdák egyetlen lányukat nem akarják kiadni, így azután a gazdalogények kényszerülnek vőül menni. Az ilyen újabbfajta vő éppenségyen kiruházást, kelengyét kap, mint a leány. Ruháját csakúgy sublótban viszik a lányos házhoz, mint a lányét a férje házához. Ahol tesznek még jegyet a ruhára, ott a vőnek az anyja olyat varr a fiáéra, amilyen a menyasszonynak van. A gazdag vővel azután «gyöngyen» bálnak. Olyan ház is akad ma már, ahol az ilyen vő «tudja hol a píz», sőt hozzá is nyúlhat külön engedély nélkül, mintha gazda volna. Egy ilyen házról mondják, hogy «három asszon van a házná, azaz egy férfi, osztán megadták neki azt a hatalmat».

Ősi soron, ha meghal a feleség, a vőnek el kell mennie a háztól. Az ilyen távozó vőnek meghalt felesége szülei kifizetik a «szógabírt», ahány évet élt feleségével és dolgozott annak vagyonába annyi évre való bért. A vő szolgabére mintegy másfélszer annyi, mint a fogadott szolgáé. Ha tehát az 60 pengőt kapna, akkor a vőnek 100 pengőt szokás adni egy évre. Ha a megözvegyült vő szívesen van és maradna is annál a háznál és ott volna egy növekvő lányka, akit kivárhatna, hogy majd feleségül vegyen, akkor nem megy el és nem fogadja el a felajánlott szolgabért. A szülők értik szándékát s ha ők is szívesen nekiadják másik lányukat is, hagyják, hogy maradjon. Ha az özvegy vő számára nincsen lány a házban és mégsem küldik el, ez azt jelenti, hogy hozhat más asszonyt a házhoz. Lehetőleg a lány rokonságából vesz valakit el, akit azután úgy tekintenek, mintha lányuk volna. Ma egy példa van erre a községben; az új asszony azonban egészen idegen. A meghalt asszony anyja továbbra is *vejemnek* szólítja volt vejét «hisz itt van nálam,

rám dógozik». Felesége az öregasszonyt sehogysem szólítja, mert állandóan haragban vannak, de az lenne a kívánatos, hogy édesanyámat mondjon. A feleség gyermeke azonban édes-szülémnek hívja az öregasszonyt.

6. A gyermek.

Amikor a gyermek a világra jön, a bába megfürösztí, bepólyálja és odaadja nagyanyjának (házban lakó gazdasszonynak) «nyád meg, ügyis a tied lesz». A gazdasszony kezébe veszi és megcsókolja a gyermeket (más ilyen korában még nem csókolja meg a csecsemőt «nincs azon még mit szeretni»). Ezzel a csókkal meg is pecsételődik a gyermek sora: nem az anyja, hanem nagyanyja fogja nevelni. Az anya lehetőleg egész nap a határban dolgozik; a szoptatást úgy intézik, hogy a gyermeket hamar evésre szoktatják s az anya csupán akkor szoptat mielőtt munkába megy, és amikor már megjött onnan. Az etetést az anyós végzi. Ha két asszony volna a háznál és mindkettőnek szoptatós babája, akkor a fiatalabbik marad otthon ellátni mind a két kicsit, ő szoptatja a másikat is mindaddig, amíg nappal meglehet a gyerek szopás nélkül a nagyanyja gondján is. A csecsemő ruháját sem az anyja készíti, hanem a javát az apai nagyanya, kisebbik részét az anyai nagyanya. A gyerek későbbi ruházása már az édesanyja gondja, aki, amíg lehet, a magából fejt el számára, esetleg saját anyjától kér valamit, vagy a maga külön kis pénzéből öltözteti. A gazdaság a gyermeknek csupán lábbelijéről gondoskodik. Többi ruhájáról csak akkortól kezdve, hogy munkája haszonra van.

Úgy tartják, hogy a gyerek minden körülmények között az anyáé; csak akkor nem az övé, mikor ő önként lemond róla. Olyannyira az övé, hogyha a férj meghal s az asszony ottmarad is annak szüleinél, neki magának kell a gyermek ruházásáról gondoskodni. Ha az asszony összevesz férjével s elmegy házuktól, a gyermeket viszi magával, — magát a gyermeket nem követelik vissza sohasem. Csak ha az anya úgy menne el, hogy a gyereket otthagyja (szinte sohasem fordul elő), akkor tarthat igényt rá az apa. Ha a házasfelek különmennek, elválnak, a feleség a gyermeket gyakran magával viszi új házasságába.

Ha ezt nem tenné, akkor saját szülei nevelik. Ha az asszony nem menne férjhez, hanem otthon maradna a gyerekekkel szüleinél és a gyerekek között fiú is volna, akkor ezt a férj szülei csalogatják vissza. De az asszony maga is szívesen engedi, néha küldi is férje családjához, hogy azután mikorra megnövekszik, 13—15 éves korára, végkép elmenjen apja családjához.

Törvénytelen gyerek *fattyú, potyagyerek, zabi* ma már nem igen van, mert a «gyerekelcsinálást» minden esetben sikerrel tudják keresztülvinni. Régi szokás szerint a fattyat a lány szülei nevelték; ha azonban a természetes apa vette volna el az anyát, akkor közöttük, náluk nevelkedett. Előfordul az is, hogy az anya új házasságába magával viszi természetes gyerekeit. Ennek helyzete az új családban rendesen olyan, mint egy menynek, vőnek lett volna.

Ha házasságon belül születik az asszonynak mástól gyereke, akkor az a törvényes férj nevét viseli. «Akárki bikája csinyáta, csak a tehenes gazdáé a borjú» tartják. Ma van több ilyen gyerek is a községben; az apa tud róla, hogy nem az övé, de azért «kedves kisfiamnak, kedves kislányomnak» szólítja őket, «mert szereti és mert haszon van belőlük». A természetes apa viszont rá se néz a gyerekekre. Egy fiatalasszonynak meghalt az ura s egy lánya maradt a házasságból. Az asszony ottmaradt apósa házában s együttél apósával. Az együttélésből gyerek is lett, kit a meghalt apa vezeték és keresztnevén szólítanak. Levirátus esetében, ha az asszony az első házasságból teherben maradt volna és a gyermek a második házasság idejében jön világra, úgy tekintik, mintha az új férjnek volna a gyermeke.

A gyermeknek magának többnyire megmondják «bolondságból», hogy ki a természetes apja. Van gyerek, aki fel sem veszi, van olyan, amelyik a föld alá is elbújna, csak meg ne lássa az apját, olyan is van azonban, aki tréfát csinál az egészből, s meséli fűnek-fának.

A törvénytelen gyerekek magának semmi erkölcsi kára nincsen ebből az állapotából; ugyanúgy megy férjhez vagy nőszül, mint más. Egyetlen esetben tudni róla, hogy Senki Zs nak hívtak gyerekkorában egy elhanyagolt fattyúgyereket és ez házasságában is megtartotta a Senki nevet.

Az árván maradt gyereket az a család neveli, amelyiknek ez jobban módjában áll. A törvénytelen gyereket rendszeren az anyai nagyszülők, a törvényes házasságból valót vagy az apai, vagy az anyai nagyszülők.

A fiúgyerekeknek sokkal jobban örülnek, mint a lánynak. Azt mondják azért, mert a fiút «nem rúgja, taszigája senki a más házában».

Az ikergyereket igen szégyelik, kiváltképp a mai egykés időben, — de azelőtt se örültek neki.

Az elsőszülöttnek semmiben sem kedveznek, sőt felnövekedvén, majd annak kell elhagyni a házat, hogy a fiatalabb megmaradhasson «mindig a kicsiny a kedves».

Ma a gyermeknek nincsen értéke a községben, legfeljebb egynek. Bár számos férfiról tudni, hogy szidja feleségét, amiért nem szül neki gyereket «ha jóra való vóna, főnevelné legalább egyet». Mégis csak egy esetről tudnak, amikor a férfi azért hagyta ott feleségét, amiért nem nevelt neki gyereket. A férfi összeállt egy másik asszonnyal, akitől azután lett is gyereke.

A férfiakban annyira él az ösztön az utód után, hogy ha nekik maguknak nem lett gyermekük, hívnak nemzótársat (Zeugunshelfer) feleségükhöz. A nemzótárs mindig idegen, sohasem lehet rokon vagy koma, mert annak fölhánytorgathatná akárki, hogy mire vállalkozott. Az is szükséges, hogy ez a fiatal idegen «szemtelen» legyen, mert akárki hívásra sem megy el. 1904-ből tudják az utolsó esetet, amikor B. S. elhívott egy «jó fiatalembert, hogy csináljon gyereket a feleségének». Ennél régebről is emlegetnek két esetet, amikor a férj elhívta a kiszemelt fiatalembert a kocsmába és fizetett neki pálinkát, hogy menjen el hozzájuk és csináljon gyereket a feleségének. Az így lett gyerekek háta mögött még felnőtt korában is megmondják, hogy «ezt is úgy csináták egy liter pálinkán»), az apa háta mögött is azt suttojják «ennek a fiát is a Sz. Zs. csinyáta».

Az ebben a fejezetben közölt adalékok rövid elemzése és az eredmények értékeléseképpen a következőket állapíthatjuk meg:

Mindjárt legelső közölt adalékunkon, a család szón kezdve megállapíthatjuk annak igen ősi, még változatlan jelentését, amennyiben Martoson is, az európaszerte ősi jelentésű família —

házlakók, háznépe fogalom fedésére szolgál.¹ Amint ebben az első adatban, csaknem valamennyi többi soronkövetkezőben is gazdag perspektívájú primärjelenségekrelünk, melyekre bízvást alkalmazhatjuk *Thumwald* szavait: «... besteht kein Zweifel, dass im grossen Ganzen die Verwandtschaftsnamen auch das Verwandtschaftssystem spiegeln und gewisse Rückschlüsse auf die Heiratsordnungen, Vaterrecht, etc . . . zu ziehen gestatten».² Ha a rokonveket ilyen szempontból nézzük, feltűnik, hogy a nőágon való rokonság elnevezésére nincsenek külön kifejezések. Nincsenek, mert ilyen rokonság tulajdonképpen nincs is, legfeljebb a legújabb időkben, amikor a cognatok rokonságát az egyke és az azzal kapcsolatos gazdasági berendezkedés hozza.

A család fölépítése agnatikus: a rokonság csak férfiágon terjed s a nőági kapcsolatok inkább csak barátságának számítanak. Ezt mi sem támasztja jobban alá, minthogy az újszülöttet csak a férj rokonainak mutatják be. A rokonelnevezésekből magukból is kitűnik, egyéb adalékaink pedig hathatósan megerősítik a seniorátus jelenlétét, az idősebbek feltétlen tiszteletének meglétét.

A megszólításokban élnek még, hol halványabban, hol erősebben a klasszifikációs rendszer emlékei.³ Ezek az emlékek legerősebbek ott, amikor a feleség, férje unokatestvéreit első, második, harmadik, sőt sokszor még negyedik ágon is ugyanúgy szólítja, mint férje édes fítestvéreit: fiatalabbik és öregebbik uramnak;⁴ de meglelhetjük a vérszerinti rokonság megszólításában is ott, amikor az édes testvért ugyanúgy illetik, mint a szülők, illetve nagyszülők testvéreit, tehát édesbátyámnak, édesnénémnek; vagy, amikor a vérrokonnak feleségét ánygom, férjét sógoromnak hívják addig az ágig, amíg csak számontartják a rokonságot; vagy pedig amikor a gyereket szülei, nagyszülei és

¹ *Schrader*: Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Familie címszó alatt. *Tagányi*; A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Budapest, 1919. 38. lap. *Man*, XXXI. 2. The Meaning of the word «Family».

² *Thumwald*: Die menschliche Gesellschaft in ihren ethno-soziologischen Grundlagen. II. kötet: Werden, Wandel und Gestaltung von Familie, Verwandtschaft und Bünden. 1932. 166. Lap.

³ *Kroeber*: Classificatory Systems of Relationship. Journal of the Royal Anthropological Institut. XXXIX. 25.

⁴ A megszólítás magyarázatát magát minden bizonnyal a levirátus intézményében kell keresnünk. Ezt a megállapításunkat *Kirchhoffnak* a levirátussal kapcsolatos egyébirányú megállapításai mindenben alátámasztják. (Verwandtschaftsbeziehungen und Verwandtenheirat, Zft. 1 Ethn. LXIV.)

dédszülei egyaránt édesfiamnak, édeslányomnak szólítják. Ugyanide tartozik a komák szüleinek öreg koma megszólítása is.

Jellemzőnek tartjuk a közösségre a műrokonság, a komaság intézményének szerepét. A fogadott komaságnál határozott vízzel való keresztelés is szerepel.

Érdekesnek és szokatlannak tartjuk az *asszonyom* megszólítást. Talán nem tévedünk, amikor úgy véljük, hogy a régi magyar asszonyom anyám, asszonyom ángyom emlékével van itt dolgunk, csupán a rokonsági minőséget jelző ángyom lekopott mellőle.

Maguk a rokonelnevezések a Kirchhofftól¹ felállított B) típusba tartoznak, amelyben külön szó van az apa, anya jelölésére, közös szó van az apai és anyai fitestvér, közös szó az apai, anyai nőt est vér kifejezésére; egy szó a gyerekre; közös szó a fitestvér és nőtestvér gyerekére; külön szó a fitestvér és nőtestvér jelölésére és végül közös szó mindenféle unokatestvér jelölésére.

Szövegünkben mi csak a nagycsaládot írtuk le, pedig a mai formájában fennálló berendezkedés már csak laza nagycsaládnak mondható.² Mégis azért tettük ezt, mert a martosi egysejtű család vagy kiscsalád teljesen megegyezik a nagycsaláddal, sőt a nagycsalád kezdeti formájául fogható fel. Nincs különbség a kettő között sem a tekintély elvében, sem a munkamegosztásban, sem az öröklött vagy szerzett vagyon megítélésében. Mindkettő az apai (a család legidősebb tagjának) tekintélyén alapul s azonos bennük a család egyes tagjainak szerepe, jogai és kötelessége. Az apa és az idősebb tekintélyén fölépült család patri-lineáris berendezkedésű, melyben a nőknek annyira alárendelt szerep jut, hogy például a háznál, az ő kezük munkája után szőtt vászon elosztásánál ők maguk számba sem jönnek, mert azt a fiak száma szerint osztják szét. Másrészt azonban teljesjogúvá emelkedhetik a nő két esetben: az egyik, mikor vő kerül a házhoz s mint annak felesége, a nő veszi kezébe a ház felett az uralmat; a másik eset, amikor meghal a gazda s az özvegyen maradt gazdasszony lesz helyette teljes jogú gazda.

A házasság alakulására igen jelentős az a körülmény, hogy a férfi követi-e az asszonyt ennek házába, vagy pedig a nő követi a férfit ennek házába, hogy ott éljen vele házasság-

¹ Zft. f. Ethn. LXIV. 47. lap.

² Thurnwald: i. m. II. 22. lap.

ban.¹ Láttuk, hogy leggyakoribb az az eset, amikor a nő megy férje házába, bár előfordul ennek ellenkezője is. A vőségnek a községben teljesen kialakult és nagy múltra tekintő formái vannak, melyek abban a szokásban gyökereznek, hogy a legfiatalabb fiúgyerek előjogai miatt a legidősebbnek el kell hagynia a szülői házat egyrészt; másrészt abban az ugyancsak szokásszerű és elterjedtsége miatt bizonyára nagymúltú intézményben, hogy a szolga «elszolgálhatja» gazdája lányát. A vőnek szolgálzerepe abból is kiviláglik, hogy a megözvegyült távozó vőt szolgálberrel fizetik ki. Mi sem jellemzőbb a vőség intézményszerű jellegére, mint az, hogy magát a vő szót csupán erre foglalták le.

A házasságkötésnek egyik jellegzetessége az endogámia. Előfordul ugyan, második házasság esetén az exogámia is, ez azonban nekik maguknak is annyira feltűnik, hogy az idegen feleség nevét megkülönböztető névül, ragadványnévül használják. További jellemzői a házasságnak az egyházi és polgári formásokat megelőző concubinatus, az ünnepélyes kézátadás, a jegyajándékok kicserélése, — második házasságkötésnél a möringlevél elkészítése, végül az ugyancsak ünnepélyes (Jomum deductio és a rokonság csókkal történő elfogadása. A házassági kapcsolatokra magukra igen jellemző a levirátusnak és sororátusnak igen régi s felette elterjedt intézménye, mely nemcsak a házasságokra, hanem a jegyesekre is kiterjed. Ezzel hozható kapcsolatba, hogy a családba került asszonyt, a család tulajdonául tekintik s ha özvegyen marad, a család férfitagjai jogot formálnak hozzá.

Csak olyan ősi, bár kevésbé elterjedt az apósnak, menyével, az anyósnak vejével való kapcsolata, melyre a martosi társadalmi életben ugyancsak adódnak példák.

A gyermek hovatarozását két szempont jellemzi: az egyik az, hogy bárkitől származzék is, mindig a névleges apának tulajdonítják, még ha az meghalt volna is; a másik viszont az, hogy a gyermeket az anyáéknak tartják (még ruházásról is neki kell gondoskodni a családban, amíg haszonra való munkája nem lesz); nevelését, gondozását pedig apai nagyanyja kötelességének. Érdeemes kitérnünk a törvénytelen gyerek sorsára is, mely az ősi hagyományhoz híven még jó; a törvénytelen gyerek nem katasztrofált, helyzetének kárát semmiben sem látja. *Fél Edit.*

¹ Thurnwald: i. m. II. 61.